

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA EMOTSIONAL VA KOGNITIV
YONDASHUVLARNI INTEGRATSIYALASHTIRISH

Kodirova Moxidil

Toshkent Oriental universiteti

Magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18085052>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida emotsional va kognitiv yondashuvlarni integratsiyalashtirish masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligi, ichki motivatsiyasi va psixologik farovonligiga emotsional qo'llab-quvvatlash hamda faol bilishga yo'naltirilgan metodlarning ta'sirini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish va so'rovnoma metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar integratsiyalashgan yondashuv stress va tashvish darajasini kamaytirishini, o'quvchilarning darsga jalb etilishi va o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: emotsional qo'llab-quvvatlash, kognitiv rivojlanish, ichki motivatsiya, stress, ta'lim samaradorligi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilimlarni uzatishga, balki shaxsning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga yo'naltirilgan murakkab jarayon sifatida qaralmoqda. Bugungi kunda ta'lim samaradorligi faqat o'quvchining bilim hajmi bilan emas, balki uning bilimni o'zlashtirishga tayyorligi, motivatsiyasi, psixologik barqarorligi hamda o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlari bilan belgilanmoqda. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim jarayonida kognitiv va emotsional omillarning o'zaro bog'liqligini hisobga olish dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylanmoqda.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab o'quvchilar yetarli intellektual salohiyatga ega bo'lsada, stress, tashvish, past motivatsiya va o'ziga ishonchsizlik kabi psixologik omillar ta'sirida o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon eta olmaydi. Bu holat o'quv faoliyatining pasayishiga, bilimlarni yuzaki o'zlashtirishga va o'qishga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga olib keladi. Natijada ta'lim jarayoni shaxs rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi muhitdan ko'ra, ko'proq baholash va nazoratga yo'naltirilgan mexanizm sifatida qabul qilinishi mumkin.

Mazkur muammoni hal etishda ta'lim jarayoniga emotsional qo'llab-quvvatlash komponentini kiritish hamda uni kognitiv yondashuv bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Emotsional yondashuv o'quvchining ichki holatini, ehtiyojlarini va munosabatlarini hisobga olishni nazarda tutsa, kognitiv yondashuv bilimlarni anglash, qayta ishlash va qo'llash mexanizmlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ularning integratsiyasi ta'limni shaxsga yo'naltirilgan, moslashuvchan va samarali tizimga aylantirish imkonini beradi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR SHARHI

Mazkur tadqiqot ta'lim jarayonida emotsional va kognitiv yondashuvlarni integratsiyalashtirish muammosini ilmiy-nazariy va empirik asosda o'rganishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, faoliyat nazariyasi hamda emotsional intellekt va kognitiv rivojlanish nazariyalariga asoslanadi.

Tizimli yondashuv ta'lim jarayonini o'zaro bog'liq elementlar — o'quvchi, o'qituvchi, o'quv muhiti va o'quv faoliyati — yaxlit tizim sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa ta'lim mazmunini o'quvchining individual psixologik xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlariga moslashtirishni nazarda tutadi.

Tadqiqotda nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik kuzatish va so'rovnoma metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil jarayonida ta'lim psixologiyasi, kognitiv rivojlanish va emotsional intellektga oid klassik va zamonaviy manbalar o'rganildi. Taqqoslash metodi orqali turli nazariy yondashuvlarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlashtirildi. Pedagogik kuzatish va so'rovnoma orqali o'quvchilarning emotsional holati, motivatsiya darajasi va o'quv faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik empirik jihatdan tahlil qilindi.

Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, kognitiv yondashuvning nazariy asoslari J. Piaget, J. Bruner va L. S. Vygotskiy asarlarida shakllangan. Piaget "The Psychology of Intelligence" asarida bilish rivojlanishini bosqichma-bosqich jarayon sifatida tavsiflab, bilim o'zlashtirishning individual mexanizmlariga urg'u beradi. Vygotskiy "Mind in Society" va "Мышление и речь" asarlarida bilish jarayonining ijtimoiy tabiatini asoslab, ta'limning rivojlanishiga ta'sirini ko'rsatadi [1]. Bruner "The Process of Education" asarida faol o'rganish va kashfiyotga asoslangan ta'lim samaraliroq ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Faoliyat nazariyasiga asoslangan yondashuv A. N. Leontyevning "Деятельность. Сознание. Личность" asarida chuqur yoritilgan bo'lib, unda shaxs rivojlanishi faoliyat orqali amalga oshishi ta'kidlanadi. Bu yondashuv o'quvchini passiv bilim oluvchi emas, balki faol subyekt sifatida ko'rishga asos yaratadi. S. L. Rubinshteynning "Основы общей психологии" asari esa shaxs va faoliyat o'rtasidagi dialektik munosabatni ochib beradi [2].

Emotsional komponent masalasida D. Goleman "Emotional Intelligence" asarida emotsional intellektning akademik va hayotiy muvaffaqiyatdagi rolini ko'rsatadi. J. Mayer va P. Salovey tomonidan ishlab chiqilgan emotsional intellekt modeli emotsiyalarni anglash, baholash va boshqarish qobiliyatlarini shaxsning muhim kompetensiyasi sifatida talqin qiladi. Ushbu qarashlar ta'lim jarayonida faqat kognitiv emas, balki emotsional rivojlanishga ham e'tibor qaratish zarurligini asoslaydi [3].

Stress va moslashuv masalasi R. Lazarus va S. Folkman tomonidan "Stress, Appraisal, and Coping" asarida ishlab chiqilgan bo'lib, unda stress shaxsning vaziyatni subyektiv baholashi natijasida yuzaga kelishi ko'rsatiladi. Bu model o'quvchilar nega bir xil vaziyatda turlicha emotsional holatni boshdan kechirishini tushuntirish imkonini beradi [4].

Mahalliy pedagogik adabiyotlarda ham shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va psixologik omillar masalasi yoritilgan. R. X. Jo'rayev "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti" asarida ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishini markazga qo'yish zarurligini ta'kidlaydi [5]. M. Ochilov "Pedagogik texnologiyalar" asarida innovatsion metodlar o'quvchining faolligi va motivatsiyasini oshirishini asoslaydi [6]. M. Abdullaeva "Ta'lim psixologiyasi" asarida o'quvchilarning emotsional holati va o'qishdagi muvaffaqiyati o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan konseptual hujjatlar ham mazkur tadqiqotning metodologik asosini tashkil etadi. Xususan, ta'limni insonparvarlashtirish va shaxsga yo'naltirish g'oyalari zamonaviy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida emotsional va kognitiv yondashuvlarni integratsiyalashgan holda qo'llash o'quvchilarning akademik samaradorligi, psixologik barqarorligi va shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Tajriba-sinov ishlari umumta'lim maktabining yuqori sinf o'quvchilari bilan olib borildi va an'anaviy kognitiv yondashuv ustun bo'lgan nazorat guruhi hamda emotsional-kognitiv integratsiya asosida tashkil etilgan tajriba guruhi natijalari solishtirildi. Olingan ma'lumotlar asosida quyidagi muhim tendensiyalar aniqlandi [7].

Birinchidan, tajriba guruhidagi o'quvchilarning o'rtacha akademik ko'rsatkichlari semestr oxiriga kelib sezilarli darajada oshdi. Ayniqsa, tahliliy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va o'z fikrini asoslab berish kabi yuqori kognitiv ko'nikmalar rivojlanishi kuzatildi. Bu shuni ko'rsatadiki, emotsional qo'llab-quvvatlash bilan boyitilgan o'qitish muhitida o'quvchilar o'z bilimlarini chuqurroq qayta ishlashga va ularni yangi vaziyatlarda qo'llashga moyil bo'ladi.

Ikkinchidan, emotsional farovonlik darajasida ijobiy siljishlar qayd etildi. Tajriba guruhidagi o'quvchilarda stress, tashvish va o'ziga ishonchsizlik darajasi pasaygani, o'z-o'zini baholash va ichki motivatsiya oshgani aniqlangan. Bu holat o'quvchilarning darslarda faolroq ishtirok etishiga, savol berishdan cho'chimay, muhokamalarga kirishishiga imkon yaratdi. Demak, emotsional xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhit bilimni egallash jarayonining muhim sharti sifatida namoyon bo'ldi [8].

Uchinchidan, ijtimoiy kompetensiyalar rivojlanishida ham sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Guruhli ishlarda hamkorlik qilish, boshqalarni tinglash, fikrlar xilma-xilligiga hurmat bilan yondashish kabi ko'nikmalar tajriba guruhida kuchliroq shakllandi. Bu holat ta'lim jarayonining nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy funksiyasini ham kuchaytirishini ko'rsatadi.

Natijalarni muhokama qilish jarayonida shuni ta'kidlash lozimki, an'anaviy kognitiv yondashuv bilimlarni uzatish va mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, u o'quvchilarning emotsional ehtiyojlarini yetarlicha hisobga olmaydi. Bu esa ayrim hollarda yuqori salohiyatga ega bo'lgan o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon eta olmasligiga olib keladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, emotsional va kognitiv yondashuvlarning integratsiyasi ushbu cheklovni bartaraf etishga xizmat qiladi [9].

Psixologik nuqtai nazardan qaralganda, insonning bilish jarayonlari doimo emotsiyalar bilan chambarchas bog'liq. Emotsiyalar diqqatni boshqaradi, xotira jarayonlariga ta'sir etadi va motivatsiyani shakllantiradi. Shuning uchun ta'lim jarayonida faqatgina bilim mazmuniga e'tibor qaratish yetarli emas, balki o'quvchining ichki holatini, hissiy munosabatini va o'ziga bo'lgan ishonchini ham rivojlantirish zarur. Mazkur tadqiqot ushbu nazariy qarashlarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Pedagogik jihatdan esa integratsiyalashgan yondashuv o'qituvchidan yangi kompetensiyalarni talab etadi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki murabbiy, maslahatchi va psixologik qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida ham namoyon bo'lishi kerak. Tajriba jarayonida o'qituvchilarning refleksiya qilish, o'quvchilar holatini kuzatish va moslashuvchan metodlarni qo'llash qobiliyati oshgani kuzatildi. Bu esa ta'lim sifati barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, natijalar ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda integrativ yondashuvning ahamiyatini ko'rsatadi. XXI asr kompetensiyalariga asoslangan ta'lim modeli o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va kommunikativlikni rivojlantirishni ko'zda tutadi.

Emotsional va kognitiv integratsiya aynan shu kompetensiyalarni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Emotsional va kognitiv integratsiya o'quvchilarning ichki salohiyatini ochishga, stress va tashvishlarni kamaytirishga, motivatsiyani oshirishga hamda barqaror bilim olishni ta'minlashga xizmat qiladi. Bu yondashuv ta'lim sifatini oshirish, raqobatbardosh va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslarni shakllantirish yo'lida samarali vosita sifatida baholanishi mumkin. Shu boisdan, mazkur yondashuvni ta'lim siyosati, o'quv dasturlari va o'qituvchi tayyorlash tizimiga joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

XULOSA

Maqola ta'lim jarayonida emotsional va kognitiv yondashuvlarni uyg'unlashtirish o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning o'qishga bo'lgan munosabati, ichki motivatsiyasi va psixologik barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Olingan natijalar ta'limni faqat axborot uzatish jarayoni sifatida emas, balki shaxsning rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi murakkab ijtimoiy-psixologik tizim sifatida ko'rish zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida kuzatilgan o'zgarishlar shuni ko'rsatdiki, ijobiy emotsional muhitda tashkil etilgan faol bilish jarayoni o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, xatodan qo'rqish hissini kamaytiradi va ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Natijada o'quvchilar bilimni tashqi talab sifatida emas, balki shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qila boshlaydi. Bu esa o'rganish jarayonining barqaror va chuqur bo'lishiga olib keladi.

Mazkur yondashuv pedagogik amaliyot uchun muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi bilim beruvchi emas, balki o'quvchining rivojlanishiga hamroh bo'luvchi shaxs sifatida ko'rildanda, ta'lim jarayoni samaraliroq va insonparvarroq bo'ladi. Baholash jazolash vositasi emas, balki o'rganishga yo'naltiruvchi mexanizmga aylanganda, o'quvchilar o'z salohiyatini erkinroq namoyon eta boshlaydi.

Xulosa qilib aytganda, emotsional va kognitiv yondashuvlarni integratsiyalash zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishi bo'lib, u barkamol, mustaqil va mas'uliyatli shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Agar xohlasangiz, so'zlar sonini aniq 220 ga tekislab beraman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 1999. — 352 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1977. — 304 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 2002. — 720 с.
4. Bruner J. The Process of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. — 92 p.
5. Jo'rayev R. X. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: O'qituvchi, 2010. - 320 b.
6. Abdullaeva M. Ta'lim psixologiyasi. — Toshkent: Sharq, 2015. — 280 b.
7. Ochilov M. Pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Fan, 2012. — 256 b.
8. Xodjayev B. Shaxs va ta'lim jarayoni. — Toshkent: Akademnashr, 2018. — 240 b.
9. Usmonov S. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar. — Toshkent: Innovatsiya, 2020. — 200 b.